

Bent Rohde

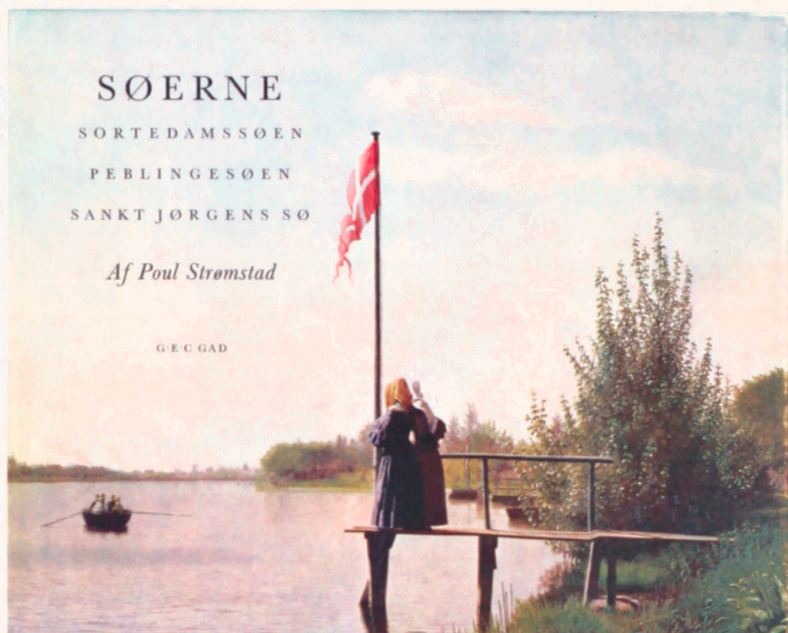
Typograf, grafisk designer og kalligraf, ansat på Den Grafiske Højskole 1957-1995. Tidligere formand for Forening for Boghaandværk og Komitéen for Årets Bogarbejde.

Det format, der opfylder kravene til bogens indvendige såvel som dens ydre vilkår, er et godt format.

En illustreret og en uillustreret bog stiller forskellige krav til formatet. Ved læsning af en roman er en del af det fysiske behag knyttet til, at bogen ikke vejer mere – eller er større, tykkere, end at man kan holde den i hånden i lang tid uden at trættes. Formatet på illustrerede bøger er normalt ikke underordnet de samme betingelser, her må fx billedstørrelser og spaltearrangementer primært være bestemmende for bogens format.

Formatets proportioner er underlagt tiders skiftende formopfattelse og tekniske forudsætninger – der ikke altid har noget med funk-

Søerne Sortedamssøen,
Peblingesøen, Sankt Jørgens Sø, G.E.C. Gad, 1966.
195 x 145 mm.

tionen at gøre. Da denne artikels forfatter aflagde svendep prøve som typograf i 1949, skulle skuemestrene vurdere, om aspiranten havde kendskab til papirstørrelser med så imponerende betegnelser som Propatria, Bikube, Postil, Foliopost, Royalpost, Royal og Superroyal. Den vordende svend skulle også vide, at disse grundark kunne falses ned til folio, kvart, oktav og til trykark, der hed noget så mærkeligt som sedezformat (16 blade eller 32 tryksider), duodez (tolvtedelen), eller at arket kunne falses, så man fik et octodezformat (18 blade eller 36 sider). Karakteristisk for disse udgangs størrelser var, at de ved falsningen til relevante bogformater resulterede i meget brede bøger. I de følgende år blev de skønlitterære bøger smallere.

Erik Ellegaard Frederiksen skrev i en kronik i Berlingske Tidende, 25. februar 1958, bl.a.: "*Dette tiars forbedringer, der har bragt en virkelig fornyelse af den danske bogs udseende, skal her kort gennemgås. Først og fremmest har man taget fat paa den skønlitterære bog. Denne havde – og har desværre undtagelsesvis i dag – et format, som var for stort til at kunne haandteres med én haand, dels var for bredt. Dette sidste betød yderligere ubekvem haandtering, samtidig med at linierne i bogen kom til at indeholde for mange bogstaver, hvilket trættede læseren urimeligt. Nu skar man formater og margener ned samtidig med, at bøgerne gjordes slankere. Herved kunne bøgerne læses i sengen og lænestolen, uden at haanden trættes, og man opnaaede en elegance, som før ofte savnedes.*"

Disse ændringer resulterede i fortrinsvis to formater til skønlitterære bøger, et såkaldt *Mindre Romanformat*, 115 x 185 mm, samt et *Større Romanformat*, 125 x 200 mm, hvor forholdet mellem bredde

Erik Lassen *Ske, kniv og gaffel*. Høst & Søn, 1960.
150 × 300 mm.

og højde nærmer sig det gyldne snit. Der blev også henvist til forbilleder, der var tilsvarende proportioneret, fx til renæssancebøger, trykt af Aldus Manutius, til Insel-Bücherei og til Penguin Books. I argumenterne for den valgte bredde på *Større Romanformat* indgår også hensynet til læselighed, idet det ideelle antal bogstavenheder, 55-70 pr. linje, tillader alle bogskriftstørrelser fra 9-12 pkt. plads til såvel en normal, som en kraftig udnyttelse af kolumnen. Dette format blev meget populært i 1950'erne og i de følgende årtier – senere under betegnelsen Paperbacks. Det samme gjaldt det såkaldte *Mindre Romanformat*, der blev anvendt til de såkaldte billigbøger, fx Gyldendals Tranebøger. Disse to skønlitterære formater har i dag mange afvigel-

ser. Alligevel kan det være nyttigt at være orienteret om de formater, der er udarbejdet som standard for både uillustrerede og illustrerede bøger, her gengivet med eksempler på deres anvendelse:

A-format	115 × 185 mm	Billigbøger, digtsamlinger, små håndbøger
B-format	125 × 200 mm	Paperbacks, digtsamlinger
C-format	138 × 220 mm	Romaner, biografier, skolebøger
D-format	155 × 230 mm	Illustrerede bøger, lærebøger, disputatser
E-format	175 × 250 mm	Opslagsværker
F-format	190 × 260 mm	Plancheværker

Formaterne tilgodeser økonomiske, tekniske og æstetiske hensyn. Det betyder dog ikke, at man altid skal holde sig til disse størrelser, men vælger man andre formater, vil det være klogt at rådføre sig med de relevante produktionsvirksomheder.

Formaterne til illustrerede bøger er større og mere bredt proportioneret end A- og B-formaterne. Hovedvægten i fx D-, E- og F-formaterne er ikke lagt på de ydre krav til bogens håndterlighed. Det er udelukkende hensynet til bogens indvendige sider, der bestemmer formatet. Naturligvis er der undtagelser, et museumskatalog, som fører én rundt i samlingerne, opleves nok mest funktionelt, hvis man også kan putte det i lommen.

Det er ikke altid, at en sådan funktionalitet er til stede. De seneste års mange flotte koge- og madbøger er med deres opskrifter sjældent beregnet til at stå opslået ved køkkenbordet, så man kan læse, hvordan man skal bære sig ad. De udgives ofte i et format, der berettiger til betegnelsen *coffee table books*.

Men som regel er det indholdet, illustrationerne og spaltearrangementet, der bestemmer formatet. Ud fra et sådant kriterium er det indlysende, at en bog om de københavnske søer har fået et tværformat, der ikke er omfattet af såkaldte standardformater, men som er naturligt for gengivelsen af fx Christen Købkes *Udsigt fra Dosseringen ved Sortedamssøen mod Nørrebro 1838*. Bogen om *Ske, kniv og gaffel* er til gengæld disponeres på et slankt højformat, fordi genstandene er gengivet i deres reelle størrelser, fx omslagets engelske normalbestik. Sådan kan der være en naturlig, individuel logik i den måde, et bogformat bliver valgt på. Disse to bøger er tilrettelagt af Erik Ellegaard Frederiksen.

Henvisninger i udvalgt

Mourier, Mette & Eric: *Bogdesign. Tilrettelægning af illustrerede bøger*. Den Grafiske Højskole/Forlaget Grafisk Litteratur, 1999. (*Den nye Selmar 2*).

Frederiksen, Erik Ellegaard: *Bogens Funktion og Æstetik*. Nyt Nordisk Forlag/Arnold Busck, 1955. (*Den Grafiske Højskoles Skrifter 3*).